

DOMINI NOSTRI IUSTINIANI PERPETUO AUGUSTI
INSTITUTIONUM SIVE ELEMENTORUM

COMPOSITORUM PER TRIBONIANUM VIRUM EXCELSUM MAGISTRUM ET EX QUAESTORE SACRI PALATII IURISQUE DOCTISSIMUM ET THEOPHILUM VIRUM MAGNIFICUM IURIS PERITUM ET ANTECESSOREM HUIUS ALMAE URBIS ET DOROTHEUM VIRUM MAGNIFICUM QUAESTORIUM IURIS PERITUM ET ANTECESSOREM BERYTENSIVM INCLITAE CIVITATIS¹

LIBER PRIMUS.

I²
DE IUSTITIA ET IURE.

³Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

² His generaliter cognitis et incipientibus nobis exponere iura populi Romani ita maxime videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. alioquin si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum aut desertorem studiorum efficiemus aut cum magno labore eius, saepe etiam cum diffidentia, quae plerumque juvenes avertit⁴, serius ad id perducamus⁵, ad quod leniore⁶ via ductus sine magno labore et sine ulla diffidentia maturius perducipotuisset.

³ Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, aliterum non laedere, suum cuique tribuere. ⁸Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem pertinet. dicendum est igitur de iure privato, quod est tripartitum⁹: collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

II¹⁰
DE IURE NATURALI ET GENTIUM ET CIVILI.

¹¹Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quae in caelo, quae in terra, quae in mari nascuntur¹². hinc¹³ descendit maris atque feminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio et educatio: videmus etenim cetera quoque animalia istius iuris peritia censi.

¹ Ius autem civile vel gentium ita dividitur: ¹⁴omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi

omnium hominum iure utitur. quae singula qualia² sunt, suis locis proponemus. Sed ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit. sic enim et ius, quo populus Romanus utitur, ius civile Romanorum appellamus: vel ius Quiritium, quo Quirites utuntur: Romani enim a Quirino Quirites appellantur¹⁵. sed quotiens non addimus, cuius sit civitatis, nostrum ius significamus: sicuti cum poetam dicimus nec addimus nomen, subauditur apud Graecos egregius Homerus, apud nos Vergilius. ius autem gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente et humanis necessitatibus gentes humanae quaedam sibi constituerunt: bella etenim orta sunt et captivitates secutae et servitutes, quae sunt iuri naturali contrariae. iure enim naturali ab initio omnes homines liberi nascebantur. ex hoc iure gentium et omnes paene contractus introducti sunt, ut emptio venditio, locatio conductio, societas, depositum, mutuum et alii innumerabiles.

³ ¹⁶Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων ἢ μὲν ἔγγραφοι, ἢ δὲ ἀγραφοι¹⁷. Scriptum ius est lex¹⁸, plebi scita, senatus consulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium. Lex est, quod populus Romanus senatore magistratu interrogante, veluti consule, constituebat. plebi scitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti tribuno, constituebat. ¹⁹plebs autem a populo eo differt, quo species a genere: nam appellatione populi universi cives significantur connumeratis etiam patriciis et senatoribus: plebis autem appellatione sine patriciis et senatoribus ceteri cives significantur. sed et plebi scita lege Hortensia lata non minus valere quam leges coeperunt. ²⁰Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit: nam cum auctus est populus Romanus in eum modum, ut difficile sit in unum eum convocare legis sancienda causa, aequum visum est senatum vice populi consuli. ²¹Sed et quod principi placuit, legis habet vigorem, cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. quodcumque igitur imperator per epistulam constituit vel cognoscens decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat: haec²² sunt, quae constitutiones appellantur. plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum

(1) Hanc inscriptionem restitui ex RA (2) cf. Dig. 1, 1 (3) pr. § 1 cf. Ulp. l. 1 reg. (Dig. 1, 1, 10 pr. § 2) (4) sic VAB, evertit B (5) sic VAB, perducemus B cum G (6) sic VA, leniori P, levioere B (7) § 3 cf. Ulp. l. c. (Dig. 1, 1, 10 § 1) (8) § 4 ex Ulp. l. 1 inst. (Dig. 1, 1, 1 § 2) (9) sic G, est tripartitu V, est tripartite ABP, tripartitum est Dig. (10) cf. Gai. 1, 1.8 Dig. 1, 1 (11) pr. ex Ulp. l. 1 inst. (Dig. 1, 1, 1 § 3) (12) animalium, quae

in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est Dig. (13) hinc BP Dig., hinc enim A (14) Gai. 1, 1 (Dig. 1, 1, 9) (15) sic BG, appellabantur APE (16) § 3 in. ex Ulp. l. 1 inst. (Dig. 1, 1, 6. § 1) (17) id est legum aliae scriptae aliae non scriptae (18) lex] PEΘ, leges AB (19) plebs ..ceteri cives significantur simil. Gai. 1, 3 (20) Gai. 1, 4 (21) § 6 ex Ulp. l. 1 inst. (Dig. 1, 4, 1) (22) haec] AB Dig., haec V, hee P